

Σύντομο Άρθρο

Η Σπαρτιάτισσα Μάνα

Δέσποινα Ν. Κούτσαρη

π. Διευθύντρια

Υπουργείο Πολιτισμού και Αθλητισμού, Ελλάδα

Η γενναία και ρωμαλέα Σπαρτιάτισσα Μάνα υπήρξε το βάθρο της ανδρικής ανδρείας, ο θεματοφύλακας του σπαρτιατικού μεγαλείου, η τιμωρός του δειλού. Οι Σπαρτιάτισσες ήταν οι μόνες Ελληνίδες που φημίζονταν στην αρχαιότητα ως μητέρες και χρησίμευαν ως παράδειγμα σε μεταγενέστερες ιστορικές περιόδους. Ο ρόλος της υπαγορευόταν από το ύψιστο ιδεώδες της Σπάρτης, που ήταν η γέννηση και η ανατροφή υγιών και γενναίων απογόνων που θα υπηρετούσαν απόλυτα την πατρίδα. Γύρω από το ιδεώδες αυτό αναπτύσσονταν όλη η ζωή της, η αγωγή της, η διατροφή της, η επιλογή του πατέρα του οποίου ιδανική ηλικία ήταν τα τριάντα έτη. Η ηλικία γάμου που ήταν μετά τα δέκα οκτώ έτη όταν τελείωνε η δημόσια εκπαίδευση και με ολοκληρωμένο σώμα και ψυχική ωρίμανση μπορούσε να ανταποκριθεί σε μία γερή εγκυμοσύνη και τις οδύνες του τοκετού.

Στην Αθήνα συνηθίζονταν οι γάμοι από την ηλικία των δεκατεσσάρων ετών. Σήμερα, μπορούμε απερίφραστα να πούμε ότι το «Μολών Λαβέ», που είπε ο βασιλιάς Λεωνίδας στον Ξέρξη στις Θερμοπύλες, ήταν η λακωνική έκφραση όλων εκείνων των αρετών που δίδασκε η σπαρτιατική αγωγή και η μάνα είχε ταχθεί να είναι θεματοφύλακός τους. Σύμφωνα με τον Πλούταρχο, όταν γεννούσε, έπλενε το παιδί της με κρασί για να επιβεβαιωθεί ότι ήταν γερό και άξιο να το προσφέρει στη σπαρτιατική κοινωνία και το μεγάλωνε χωρίς σπάργανα για να αναπτύσσονται καλύτερα τα μέλη και η μορφή του. Αντίθετα με αυτά που γίνονταν στη Σπάρτη, στην Αθήνα τύλιγαν τα νεογέννητα με σπάργανα έως δύο ετών. Στη συνέχεια, ο πατέρας ανελάμβανε να φέρει το παιδί στη λέσχη των φυλετών για να πιστοποιηθεί η αρτιμελεία του και η ικανότητά του να ζήσει και να είναι ωφέλιμο στην κοινωνία των «Ομοίων». Μέχρι την ηλικία των επτά ετών το μεγάλωνε με το σκληρό πατροπαράδοτο σπαρτιατικό τρόπο, ώστε στη συνέχεια να ενταχθεί στο σύστημα της αυστηρής δημόσιας αγωγής που προβλεπόταν για τα αγόρια και τα κορίτσια. Αξιοσημείωτο είναι ότι έτρεφαν τα παιδιά έτσι ώστε ποτέ να μην είναι γεμάτα τα στομάχια τους, για να εθίζονται στην πείνα και να αντέχουν τις κακουχίες κατά τον πόλεμο. Σήμερα, όταν σκεφτόμαστε τη Σπαρτιάτισσα Μάνα, η πρώτη φράση που μας έρχεται στο νου είναι το λακωνικό «ταν ή επί τας», που σημαίνει με αυτήν ή επί αυτής (της ασπίδας). Με τη φράση αυτή η μάνα παρέδιδε στο γιό της την ασπίδα, το κυρίως αμυντικό όπλο του πολέμου, όταν πλέον είχε ολοκληρώσει τη δημόσια πολεμική αγωγή του και ήταν έτοιμος για τη μάχη. Η εντολή ήταν σαφής. Ο πολεμιστής έπρεπε να μείνει στη θέση του πολεμώντας με την ασπίδα και το δόρυ του, μέχρι

τη νίκη ή τον τιμημένο θάνατο. Δειλία και σκέψη υποχώρησης δεν ήταν επιτρεπτές.

Η σημασία της σταθερής παραμονής στη συγκεκριμένη θέση ενός πολεμιστή μπορεί να γίνει αντιληπτή, αν ληφθεί υπόψη ότι από τα μέσα του έβδομου αιώνα η Σπάρτη υιοθέτησε τη φάλαγγα των οπλιτών-πολιτών ως σχηματισμό για τη διεξαγωγή του πολέμου. Η νίκη δεν στηριζόταν πλέον στην ατομική προσπάθεια και ικανότητα αλλά στις συλλογικές κινήσεις των οπλιτών. Οι οπλίτες βάδιζαν στη μάχη απολύτως στοιχισμένοι με δυνατότητα τάχιστης σύνταξης και ανασύνταξης, κρατώντας στο δεξί χέρι το δόρυ και στο αριστερό την ασπίδα. Με αυτό τον τέλειο σχηματισμό η δειλία και υποχώρηση κάποιου έθετε σε κίνδυνο τη συνοχή της φάλαγγας και επομένως τη νίκη.

Στο σημείο αυτό, θα σταθώ στο πόσο ισχυροί ήταν οι θεσμοί της πόλης στη διαμόρφωση της συμπεριφοράς της μάνας. Οι θεσμοί διαμόρφωναν συνειδήσεις που στέκονταν πιο πάνω από το έμφυτο μητρικό ένστικτο. Όλη η σπαρτιατική κοινωνία, με πρωτοπόρο τη μάνα, θα έστεκε τιμωρός στο δειλό. Δεν θα αρκείτο μόνο στην απόδοση του τίτλου του δειλού, όπως συνηθιζόταν στις άλλες πόλεις, χωρίς άλλες συνέπειες στην καθημερινή ζωή του. Όσους δειλίαζαν στη μάχη, τους ονόμαζαν «τρέσαντες». Αυτοί δεν αποκλείονταν μόνον από κάθε αξίωμα, αλλά θεωρείτο ατιμία, ακόμα και να τους δώσει κάποιος γυναίκα από την οικογένειά του ή να πάρει γυναίκα από την οικογένειά του. Στη Σπάρτη ο καθένας ντρεπόταν να είναι «ομόσκηνος» ή «συγυμναζόμενος» με το δειλό ο οποίος έμενε έξω από κάθε ομαδική εκδήλωση, περιφερόταν βρόμικος και περιφρονημένος στο δρόμο φορώντας τριμμένα ρούχα, βαμμένα σκούρα και ξύριζε μόνο ένα μέρος από τα γένια αφήνοντας το άλλο αξύριστο. Στο δρόμο έπρεπε να παραμερίσει για να περάσουν οι άλλοι, έπρεπε να «προσηκώνεται» ακόμη και στους νεότερους του, δεν επιτρεπόταν να μετέχει στις ιεροτελεστίες, ενώ πλήρωνε πρόστιμο ανανδρίας και ξυλοκοπείτο σε αρκετές περιπτώσεις για ασήμαντες αφορμές. Ακόμη η ανανδρία είχε επιπτώσεις και στην οικογενειακή του ζωή, οι κόρες και η γυναίκα του δεν τολμούσαν να κυκλοφορήσουν στο δρόμο, ώστε και αυτές να δοκιμάζουν τις συνέπειες της δειλίας. Η γυναίκα του μπορούσε να τον εγκαταλείψει και να μείνει εντελώς μόνος και περιφρονημένος. Γίνεται αντιληπτό, λοιπόν, ότι ήταν προτιμότερος ο θάνατος κατά την μάχη παρά η «ντροπιασμένη» ζωή, διότι η ανδρεία εξασφάλιζε την ευτυχία, η δε δειλία τη δυστυχία. Από τα παραπάνω γίνεται σαφές πόσο επιτακτική ήταν η ανάγκη να είναι ο Σπαρτιάτης ανδρείος και πόσο αυτό αποτελούσε παγιωμένη κοινωνική αντίληψη που την επέβαλλε και τη συντηρούσε η μάνα. Η αξιολόγηση της ζωής της μάνας κρινόταν από την ανδρεία του παιδιού που γέννησε, αφού η τυχόν δειλία του θα διασάλευε τη συνοχή της κοινωνίας των «Ομοίων» και θα έθετε σε κίνδυνο την ομάδα των πολεμιστών. Για τη μάνα, λοιπόν, καθίστατο ύψιστο κριτήριο επιτυχίας ή αποτυχίας στο ρόλο της η αντρείωση ή όχι του παιδιού της. Η μάνα πρώτη θα σήκωνε το βαρύ πέλεκυ της τιμωρίας στην περίπτωση ανανδρίας.

Το πρότυπο αυτό ανταποκρινόταν σε μια εποχή κατά την οποία η συμμετοχή του πολίτη στη ζωή της πόλης όφειλε να είναι ολοκληρωτική. Η πόλη εξέφραζε μια ομαδική ζωή που επηρέαζε όλες τις ανθρώπινες δραστηριότητες, οικογενειακές, κοινωνικές, πολιτικές και θρησκευτικές. Δεν υπάρχει στην παγκόσμια ιστορία άλλο τέτοιο παράδειγμα μάνας με τόσο βαθιά συνείδηση ευθύνης έναντι του

συνόλου ώστε να κάνει τέτοια υπέρβαση στην έμφυτη μητρική αγάπη. Ο θρύλος θέλει τη Μάνα Σπαρτιάτισσα να ρωτά πρώτα «...πώς τα πάει η πατρίδα...» και όχι το παιδί της, και μόνη της να επιβάλλει την πρέπουσα τιμωρία στο γιο της, όταν αντιλαμβανόταν ότι δειλίασε και υποχώρησε εμπρός στον εχθρό. Μετά την ήττα της Σπάρτης από τους Θηβαίους στα Λεύκτρα (371 π.Χ.) «...οι συγγενείς εκείνων που σωθήκαν, σαν να πενθούσαν έμειναν στα σπίτια τους με τις γυναίκες τους. Κυρίως όμως έπρεπε να ιδή κανείς και να ακούσει τις γυναίκες. Εκείνη που περίμενε ζωντανό τον γιο της ήταν σκυθρωπή και σιωπηλή, ενώ οι γυναίκες που οι γιοι τους είχαν σκοτωθεί γυρνούσαν στα Ιερά και βιάδιζαν κρατώντας η μία την άλλη αγέρωχες και περήφανες...». Συμπληρωματικά, ο Αιλιανός αναφέρει ότι οι μάνες θρηνούσαν μυστικά όταν το σώμα του γιου τους έφερε τα περισσότερα τραύματα στην πλάτη, που σήμαινε ατιμωτική υποχώρηση. Τα παρακάτω αποφθέγματα που μας διαφύλαξε ο Πλούταρχος, και δεν είναι τα μοναδικά, σκιαγραφούν πλήρως τη δύναμη της Σπαρτιάτισσας Μάνας:

- Η Δαμάτρια η Σπαρτιάτισσα, όταν πληροφορήθηκε ότι ο γιος της ήταν δειλός και ανάξιος στη μάχη, επιστρέφοντας τον σκότωσε και στον τάφο του έγραψε: «Τον παραβάντα τους νόμους τον σκότωσε η μάνα του Δαμάτρια. Η Λακεδαιμόνια τον Λακεδαιμόνιο».
- Και άλλη Λακεδαιμόνια σκότωσε τον γιο της που λιποτάκτησε ως ανάξιο της πατρίδας, λέγοντας: «Δεν είναι δικό μου βλαστάρι». Στον τάφο έγραψε: «Πήγαινε, κακό βλαστάρι, στο σκοτάδι, που από απέχθεια για σένα, ο Ευρώτας δεν ρέει ούτε καν για ελάφι δειλό. Άθλιε σκύλε, τιποτένιε, πήγαινε επιτέλους στον Άδη, πήγαινε, τον ανάξιο της Σπάρτης είναι σαν να μην τον γέννησα».
- Η μάνα οδηγείται σε αυτήν τη συμπεριφορά έχοντας την πεποίθηση ότι το παιδί που γέννησε δεν ανήκε σ' αυτή, αλλά στην πατρίδα. Έτσι, εάν πέθαινε στη μάχη, έλεγε: «Τον δειλό ας κλαίνε. Εγώ παιδί μου σ' έθαψα αδάκρυτη διότι είσαι και δικός μου και της πατρίδας».
- Όταν κάποια Λακεδαιμόνια που στεκόταν έξω από την πόλη για να μάθει τι έκαναν οι 5 γιοι της στη μάχη ερώτησε «τι έγινε με τη μάχη;» και την πληροφορήσαν ότι ήταν νικηφόρος αλλά τα παιδιά της φονεύθηκαν, απάντησε «έτσι δέχομαι τον θάνατο των παιδιών μου».
- Η υπερήφανη, ευφυής μάνα του γενναίου στρατηγού Βρασίδα, η Αρχιλεωνίς, όταν πληροφορήθηκε τον θάνατό του στη μάχη, ρώτησε αν ο γιος της πέθανε με τρόπο ωραίο και αντάξιο της Σπάρτης. Όταν της έπλεκαν το εγκώμιο και τον χαρακτήρισαν άριστο, είπε: «Ξένοι, σωστός κι ενάρετος ήταν ο γιος μου, η Λακεδαίμων όμως έχει άνδρες πολύ ανώτερους απ' αυτόν».

Η κοινωνία τιμούσε τη Σπαρτιάτισσα Μάνα με το να της αναγνωρίσει το δικαίωμα να δώσει η ίδια την ασπίδα στο γιο της. Με την τελετουργική αυτή παράδοση η μάνα τίθετο θεματοφύλακας των θεσμών και συγχρόνως αποκτούσε ένα σημαντικό ρόλο άτυπης εξουσίας που της προσέδιδε κύρος και σεβασμό και διακριτή θέση στην κοινωνία. Η Πολιτεία μεριμνούσε για τη δημιουργία ενός «πρότυπου μοντέλου μάνας» και η μέριμνα αυτή εκδηλωνόταν εξ αρχής με τη

δημιουργία και καθιέρωση των προϋποθέσεων γέννησης τέκνων από άξιους γονείς. Οι νεαρές Σπαρτιάτισσες και μελλοντικές μανάδες εντάσσονταν στο σύστημα της δημόσιας αγωγής, που περιλάμβανε εξαντλητική γυμναστική και άθληση ακόμη και σε ανδρικά αθλήματα καθώς επίσης την εκμάθηση της πατροπαράδοτης σοφίας. Ο τρόπος της αγωγής ήταν το αποτέλεσμα μιας συνειδητής και στοχευμένης επιλογής της Πολιτείας. Όταν ρώτησαν το Λυκούργο γιατί καταπονούσε τα σώματα των κοριτσιών, απάντησε ότι:

«...το ρίζωμα αυτών που θα γεννηθούν, αφού πιάσει μέσα σε γερά σώματα, θα βλαστήσει σωστά και οι ίδιες ρωμαλέες θα υπομένουν εύκολα τις γέννες και θα αγωνίζονται με επιτυχία απέναντι στις ωδίνες του τοκετού, αλλά και αν παραστεί ανάγκη, θα μπορούν να υπερασπιστούν τον εαυτό τους, τα παιδιά και την πατρίδα τους...».

Μπορούμε να ισχυριστούμε ότι στην οργάνωση της σπαρτιατικής κοινωνίας δεν επαφίετο τίποτα στην τύχη του, αλλά τα πάντα λειτουργούσαν με συγκεκριμένο τρόπο που στόχευε στην εξυπηρέτηση του κοινού καλού. Η γνώση των περιπτώσεων «της μητέρας τιμωρού» δε θα πρέπει να μας οδηγήσει στην εσφαλμένη άποψη ότι η Σπαρτιάτισσα Μάνα ήταν αποστερημένη της αγάπης για το παιδί της, το υψηλό φρόνημα του οποίου τη γέμιζε υπερηφάνεια και διάθεση αυτοθυσίας. Αρκεί να σκεφτούμε τις μανάδες των δύο τελευταίων αναμορφωτών βασιλιάδων της Σπάρτης, του Άγιδος Δ' και του Κλεομένη Γ', που θυσίασαν τις μεγάλες περιουσίες τους και τελικά και τη ζωή τους για την επιτυχία των εκσυγχρονιστικών προγραμμάτων των παιδιών τους. Τελειώνοντας, θα σταθούμε στην υπερήφανη απάντηση της Λάκαινας μάνας προς μία γυναίκα από την Ιωνία που υπερηφανευόταν για τα πολυτελή της ρούχα. Η Λάκαινα, δείχνοντάς της τους καλοαναθρεμμένους τέσσερις γιους της, είπε:

«...Γέτοιου είδους πρέπει να είναι τα κατορθώματα της σωστής και ενάρετης μάνας και γι' αυτά πρέπει να υπερηφανεύεται και να παινεύεται...»